

СОЦИЈАЛНАТА СИГУРНОСТ НА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ

Љупчо АЈДИНСКИ

Член на Национално координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во РМ

Резиме

Филозофијата и концепцијата на социјалната сигурност во РМ како и националните и меѓународните документи врз кои се остварува социјалната сигурност во нашата земја беа презентирани на Конференцијата од земјите на Југоисточна Европа на тема: *Искусства од реализацијата на националните стратегии за изедначување на правата на лицата со инвалидност со коментар за нивното спроведување.*

Социјалната сигурност е таква општествена состојба во која успешно дејствуваат склоп од општествени и законски мерки, чија основна цел е во корист на граѓаниот и неговата заедница да создадат одреден вид гаранција против одредени „ризичи“ кои пред секој човек во таа заедница стојат, како што се на пример: болест, инвалидност, старост, невработеност, несреќа на работа и др.

Во секое општество постои дел од популацијата или општествени групи кои не се во можност својата социјална сигурност да ја остварат по основа на својата тековна или мината работа. Затоа се развиваат посебни аспекти на солидарност во врска со еднаквоста и обезбедувањето основни услови за развој на детската и социјалната заштита.

Социјалната сигурност ги опфаќа активностите што се преземаат за заштита на граѓаните неспособни за работа, а немаат средства за издржување, како и за граѓаните кои со својата работа и по основа на работа, по основа на законско издржување, по основа на имот и имот-

SOCIAL SECURITY OF PEOPLE WITH DISABILITIES

Ljupcho AJDINSKI

Member of the National Coordinative Body for equal rights of people with disabilities in RM

Abstract

The philosophy and the concept of social security in the Republic of Macedonia as well as the national and international documents according to which social security is realized in the country were presented at the Conference of Southeastern Europe on *Experience from carrying out the National strategies for equal rights of people with disabilities and comments on their realization.*

Social security is a social condition in which a range of social and legal measures successfully act. Its basic aim is in favour of the citizens and their community to create a certain kind of guarantee against certain “risks” which each citizen faces with within the community, such as illness, disability, elder age, unemployment, accident at work etc.

In every society there is a part of the population or social groups that are not able to realize their social security on the basis of their current or past labor. Therefore special aspects of solidarity develop in relation to the equality and provision of essential conditions for development of child and social care.

Social care covers the activities that are undertaken in order to protect people unable to work, without means for life, as well as to protect citizen that according to their work and on the basis of their work, on the basis of their legal support, on the basis of their property and property rights

Адреса за сепаратите:

Љупчо АЈДИНСКИ

„11 Октомври“ 42 а
1000 Скопје, Република Македонија
e-mail: ajdinski@freemail.com.mk

Address requests for reprint to:

Ljupcho AJDINSKI

“11 Oktomvri” 42 a
1000 Skopje, Republic of Macedonia
e-mail: ajdinski@freemail.com.mk

ни права или на друг начин не можат да обезбедат доволно средства, услови и можности за задоволување на основните животни потреби. Затоа државата се грижи за социјалната сигурност на граѓаните согласно начелото на социјална праведност, го воспоставува системот на социјалната заштита и социјалната сигурност и го овозможува нивното функционирање, обезбедување услови и мерки за вршење на социјално-заштитната дејност.

Носители на социјалната сигурност се државата и локалната власт во рамките на своите надлежности. Владата донесува годишна Програма за остварување на социјалната заштита и социјалната сигурност со која ги утврдува подрачјата на социјалната заштита, потребите на населението, социјалната превенција, начинот и средствата за нивно остварување, како и носителите и динамиката на нејзиното спроведување. Врз основа на правата од социјалната заштита и социјалната сигурност, се преземаат мерки преку кои се остварува: социјална превенција, вонинституционална и институционална заштита и материјално обезбедување. (2)

Системот и организацијата на социјалната сигурност ги сочинуваат установите, институциите, мерките, активностите и формите што се остваруваат во рамките на реализирањето на правата на граѓаните од доменот на социјалната заштита и социјалната сигурност.

Покрај мерките за социјална сигурност на граѓаните, грижата на државата за спречување социјален ризик се остварува и преку преземање мерки во даночната политика, вработувањето, политиката за стипендирање, домувањето, заштитата на семејството, здравственото и инвалидско-пензиското осигурување, воспитанието и образованието и во други подрачја во оваа област.

Во Уставот на Република Македонија е предвидено дека државата се грижи за социјалната сигурност на граѓаните согласно начелото на социјална праведност, им гарантира право на помош на немоќните и на неспособните за работа граѓани и им обезбедува посебна заштита на инвалидните лица и услови за нивно вклучување во општествениот живот.

Државата го воспоставува системот на социјална заштита и социјална сигурност на лицата со инвалидност и го овозможува нивното функционирање, обезбедувајќи услови и мерки за

or any other way cannot provide enough means, conditions and possibilities to satisfy their essential needs for living.

Therefore the state cares for the social care and social security of the citizens according to the principle of social justice and establishes the system of social care and social security and enables its functioning, providing conditions and measures for carrying out the social-protective activities.

The providers of the social care and social security are the state and the local self-government within their authorities. The Government adopts an annual Programme for realization of the social care and social security in which it determines the areas of social care, the population needs, social prevention, the way and means of their realization, as well the providers and the dynamic of it. On the basis of the social care and social security, measure are undertaken in order to carry out social prevention, deinstitutionalized and institutionalized care and material provision. (2) The system and organization of social care and social security are in fact the institutions, the measures, the activities and the forms that are realized within the citizens' rights in the domain of the social care and social security.

Besides the measures for social care and social security of the citizens, the state cares for preventing social risks through taking measures in the tax policy, employment, scholarship, housing, family protection, health and disability-pension insurance, upbringing and education and other spheres of this area.

The Constitution of the Republic of Macedonia anticipates that the state cares for the social care and social security of its citizens according to the principle of social justice, guarantees the right to help to disabled and people unable to work, providing special care for people with disabilities and their inclusion in social life.

The state establishes the system of social care and social security of people with disabilities and enables its functioning, provides conditions

вршење на социјално-заштитна дејност и развива форми на самопомош.

Засилениот интерес за решавањето на животните проблеми и социјалната сигурност на лицата со инвалидност во целиот свет, особено кај нас, се манифестираше во текот на втората половина од минатиот век. Ова е видливо низ поголемото научно и општествено отворање на овој проблем, низ зголеменото финансиско ангажирање, нормативното регулирање во меѓународни и национални рамки, ширењето на мрежата на институционални и вонинституционални облици со работа за лицата со инвалидност и големото интересирање и давање определена помош од значителен број меѓународни и национални хуманитарни организации.

Организираната општествена грижа, односно социјална сигурност за лицата со инвалидност во РМ (глуви, слепи, лица со психичка попреченост, телесно инвалидни и други лица) е изразена преку заштитата и рехабилитацијата, односно нивното згрижување, образование, оспособување за работа и вработување.

Социјалната сигурност и правата на лицата со инвалидност во РМ произлегуваат од:

- меѓународните документи за правата и социјалната сигурност на инвалидите;
- Уставот на РМ.

Република Македонија како членка на ООН презеде обврска да ги почитува сите потпишани документи и да ги имплементира во своето законодавство. Во досегашниот период државата ги има потпишано скоро сите меѓународни резолуции и декларации за правата на лицата со инвалидност заради обезбедување на нивната социјална сигурност. Во оваа прилика ќе наведеме дел од нив:

Врз основа на Уставот на Република Македонија донесени се:

- I. УСТАВНИ РЕШЕНИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА;
- II. НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ;
- III. ЗАКОНСКИ И ПОДЗАКОНСКИ ПРАВА ЗА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ.

and measures for social-protective activities and develops form of self-assistance.

The enhanced concern for solving life problems and social security of people with disabilities worldwide, and especially in our country, was manifested in the second half of the previous century. It is obvious due to the enhanced scientific and social opening of this issue, enhanced financial engagements, and normative regulations within national and international framework, extending the network of institutionalized and deinstitutionalized forms for working with disabled people, the concern and commitment of the international and national humanitarian organizations to give certain help.

Organized social care, i.e. social security of people with disabilities in the Republic of Macedonia (deaf, blind, people with psychic disabilities, with physical disabilities and others) is carried out through care and rehabilitation, accommodation, education, work training and employment.

Social security and the rights of people with disabilities in the Republic of Macedonia are provided according to:

- International documents for the rights and social security of people with disabilities;
- The Constitution of the Republic of Macedonia.

The Republic of Macedonia as a member of the UN undertook obligations to respect all signed documents and implement them in its legislation. So far the state has signed all international resolutions and declarations for the rights of people with disabilities in order to provide their social security. We take this opportunity to mention some of them:

According to the Constitution of the Republic of Macedonia the following documents have been brought:

- I. CONSTITUTIONAL DECISIONS FOR THE RIGHTS OF THE PEOPLE;
- II. NATIONAL STRATEGIC DOCUMENTS FOR THE RIGHTS OF THE PEOPLE WITH DISABILITIES;
- III. LEGAL AND SUB-LEGAL RIGHTS OF THE PEOPLE WITH DISABILITIES.

I. УСТАВНИ РЕШЕНИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА

Во Уставот на РМ е содржана одредбата:

„Државата се грижи за социјалната сигурност на граѓаните согласно начелото на социјална праведност и им го гарантира правото на помош на немоќните и неспособните за работа граѓани. Државата обезбедува посебна заштита за инвалидните лица и услови за нивно вклучување во општествениот живот“. (2)

II. НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ

- Декларација за националната стратегија во РМ за правата на инвалидите; (3)
- Национална стратегија за правата во образованието на лица со инвалидност во РМ;
- Резолуција на регионалната Конференција за иницирање законски промени за правата на лицата со инвалидност во РМ и во регионот, базирани врз достигнуањата и перспективите на советот на Европа-Скопје, 2003; (4)
- Декларација за заштита и унапредување на правата на лицата со посебни потреби (донесена од Собрание на РМ). (5)

III. ЗАКОНСКИ И ПОДЗАКОНСКИ ПРАВА ЗА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ (6)

1. **Законот за социјална заштита** обезбедува право на:
  - социјална услуга;
  - помош на поединец;
  - нега и помош од друго лице;
  - еднократна парична помош;
  - постојана парична помош;
  - социјална парична помош;
  - дневно згрижување;
  - сместување во друго семејство;
  - институционална заштита.
2. **Законот за заштита на децата** обезбедува:
  - право на посебен додаток во форма на паричен надоместок;
  - стручна работа со деца во домашни услови;
  - институционално згрижување во предучилишни установи;
  - одмор и рекреација според посебни програми.
3. **Законот за основно образование** обезбедува:

I. CONSTITUTIONAL DECISIONS FOR THE RIGHTS OF THE PEOPLE

The Constitution of the Republic of Macedonia consists of the following provision:

“The State cares for the social security of its citizens according to the social justice and guarantees the right to help disabled and people unable to work. **The State provides special care for the people with disabilities and conditions for their inclusion in social life**“. (2)

II. NATIONAL STRATEGIC DOCUMENTS FOR THE RIGHTS OF THE PEOPLE WITH DISABILITIES

- Declaration of the national strategy for the rights of the people with disabilities in RM; (3)
- National strategy on the rights to education of the people with disabilities in RM;
- Resolution of the Regional Conference for initiatives on legal changes for the rights of the people with disabilities in RM and the region, based on the achievements and perspectives of the Council of Europe-Skopje, 2003; (4)
- Declaration for protection and improvement of the rights of people with disabilities (adopted by the Assembly of the RM). (5)

III. LEGAL AND SUB-LEGAL RIGHTS OF THE PEOPLE WITH DISABILITIES (6)

1. **The Law on Social Care** provides:
  - Social service;
  - Individual help;
  - Home care and help to another person;
  - Occurring once financial help;
  - Permanent financial help;
  - Social help;
  - Day care;
  - Accommodation in foster families;
  - Institutional protection.
2. **The Law on Childcare** provides:
  - Rights to children’s allowance (addition to salary);
  - Professional work with children in home conditions;
  - Institutional pre-school care;
  - Holiday and recreation according to special programmes.
3. **The Law on Primary Education** provides:

- осумгодишно бесплатно специјално образование за деца со посебни образовни потреби во специјални училишта;
  - осумгодишно бесплатно специјално образование за деца со посебни образовни потреби во специјални одделенија при редовните училишта;
  - осумгодишно бесплатно образование за деца со посебни образовни потреби вклучени во редовните одделенија во основните училишта;
  - ученикот со посебни образовни потреби има право на бесплатен превоз;
  - ако не може да се обезбеди превоз, ученикот има право на бесплатно сместување и исхрана во ученички дом или во друго семејство.
4. **Законот за средно образование** обезбедува:
- бесплатно средно стручно образование во специјални средни училишта за соодветни занимања или работно оспособување;
  - бесплатно средно специјално образование во специјални одделенија при редовни средни училишта за соодветни занимања или работно оспособување;
  - бесплатно средно образование во редовни одделенија при средни училишта (гимназии, музички, ликовни...);
  - ученикот има право на бесплатен превоз;
  - ако не може да се обезбеди превоз, ученикот има право на бесплатно сместување и исхрана во ученички дом или во друго семејство.
5. **Законот за високо образование** обезбедува:
- предност при упис на факултет под еднакви услови;
  - потребна помош во подготвување приемен испит;
  - потребни технички средства за совладување на наставата;
  - соодветен пристап до установата.
6. **Законот за вработување на лица со инвалидност** обезбедува:
- услови за работа и адаптација на работното место на товар на посебен фонд за оваа намена;
  - ослободување од плаќање персонален данок од доход;
- Eight-year free special education for children with special educational needs in special schools;
  - Eight-year free special education for children with special educational needs in special classes in regular schools;
  - Eight-year free special education for children with special educational needs included in regular schools;
  - Free transport service for pupils with special educational needs;
  - If transport can not be provided, the pupil has the right to free board and lodging in a boarding house or a stay with a foster family.
4. **The Law on Secondary Education** provides:
- Free secondary vocational education in special vocational secondary schools or vocational work training;
  - Free secondary education in special classes at the regular vocational secondary schools or vocational work training;
  - Free secondary education in regular classes at secondary schools (gymnasia, musical and fine-arts schools...);
  - Free transport service for pupils with special educational needs;
  - If transport can not be provided, the pupil has the right to free board and lodging in a boarding house or a stay with a foster family.
5. **The Law on Higher Education** provides:
- Priority at university enrollment under equal conditions;
  - Necessary assistance while preparing the entrance exam;
  - Necessary technical means while learning;
  - Appropriate approach to the institution.
6. **The Law on Employment of people with disabilities** provides:
- Working conditions and period for adaptation at work covered by a special fund for this purpose;
  - Free of VAT;

- ослободување на **работодавците** кои вработиле инвалидни лица од плаќање придонеси за здравствено, пензиско и инвалидско осигурување и за вработување;
  - ослободување на **заштитните друштва** од плаќање данок од добивка за инвалидните лица, а за сите вработени ослободување од придонеси по основа на плати.
7. **Законот за работни односи** обезбедува:
    - Еден од родителите на дете со тешка инвалидност има право да работи со половина работно време;
    - родителот на такво дете има право на надомест на плата за скратено работно време;
    - **Инвалидите на трудот** според овој закон имаат право на скратено работно време;
    - распоредување на друго соодветно работно место;
    - право на соодветен паричен надоместок.
  8. **Законот за пензиско и инвалидско осигурување** обезбедува:
    - право на инвалидска пензија;
    - право на паричен надоместок за телесно оштетување;
    - право на бенифициран работен стаж (за 12 се пресметуваат 15 месеци).
  9. **Осигуреникот кај кого постои преостаната работна способност** има право на:
    - работа со скратено работно време;
    - распоредување, односно вработување на друга соодветна работа;
    - преквалификација или доквалификација.
  10. **Законот за здравствено осигурување** обезбедува:
    - протези, ортопедски и други помагала, санитарски средства;
    - осигурените лица партиципираат до 10% од утврдената цена на протезите, ортопедските помагала и санитарските средства;
    - од партиципација се ослободени лицата со психичка попреченост без родителска грижа и осигурените инвалидни лица кои имаат потреба од протези за долни и горни екстремитети, инвалидска количка, слушни протези и ортоптички помагала.
- **Employers** of people with disabilities are free of tax payments for health, pension and disability insurance, and employment;
  - Free of VAT for **the shelter companies** of people with disabilities and all the employees released of salary tax;
7. **The Law on Working Relations** provides:
    - One of the parents of a child with hard disability has the right to work half time;
    - The parent of a child with hard disability has the right to contribution to the salary for half work time.
    - **Labour disability people** according to this Law have:
      - The right to shortened work time;
      - Disposing to other appropriate work place;
      - Right to appropriate salary.
  8. **The Law on Pension and Disability Insurance** provides:
    - Right to disability pension;
    - Right to financial contribution for physical damages;
    - Right to beneficial length of service (for 12 months 15 are estimated).
  9. **The beneficiary with some left work abilities** has the right to:
    - Shortened working time;
    - Other appropriate employment;
    - Appropriate pre-qualification and qualification training.
  10. **The Law on Health Insurance** provides:
    - Prosthesis, orthopedic and other aids, medical means;
    - Insured people participate with 10% from the fixed price of the prosthesis, orthopedic aids and medical means;
    - Mentally retarded people without parental care and insured people with disabilities who use prosthesis of upper and lower extremities, wheelchair, hearing aids and orthoptic aids are free of participation.

11. **Законот за планирање на просторот и проектирање објекти со посебни правилници обезбедува стандарди и нормативи за:**

- планирање на просторот;
- проектирање на објекти.

12. **Постојат и други закони и подзаконски прописи за олеснувања и ослободувања на лицата со инвалидност од:**

- царински ослободувања;
- неплаќање персонален данок;
- овластена даночна стапка од 5%;
- неплаќање надомест за регистрација на моторни возила за лица заболени од дистрофија, дијализа, мултиплекс склероза и др.

Социјалната сигурност на лицата со инвалидност низ овие законски решенија во голема мера е обезбедена, но треба да нагласиме дека многу од нив не се реализираат од недоволна информираност на корисниците и недоследното спроведување на истите од надлежните органи и институции.

Заклучок

За социјалната сигурност на лицата со инвалидност во Република Македонија имплементирани се бројни меѓународни декларации, резолуции и други документи за правата на овие лица.

Исто така, врз основа на нив и уставот на Република Македонија донесени се законски и подзаконски прописи за правата на лицата со инвалидност во областа на здравството, образованието, социјалната заштита, социјалното осигурување и вработувањето.

Но, треба да се заклучи дека истите права недоволно се спроведуваат во практиката, така да лицата недоволно ги користат сите права предвидени во овие прописи, било од недоволната информираност или од неефикасноста на надлежните служби.

Литература / References

1. Милослав Миленковиќ, Социјална сигурност у самоуправном друштву. Наша књига, Београд, 1988;
2. Устав на Република Македонија, член 35, усвоен на 17.11.2001.
3. Декларација за Националната стратегија во РМ за правата на инвалидите (Сл. весник на РМ бр. 101/2001).
4. Резолуција на Регионалната конференција за иницирање законски промени за правата на лица со инвалидност во РМ

11. **The Law on Spatial Planning and Construction provides standards and norms with a special Rulebook:**

- Spatial planning;
- Construction design.

12. **Other laws and legal regulations which release the people with disabilities from:**

- Free of duties;
- Free of personal tax;
- Privilege tax rate of 5%;
- Free of payment for registering motor vehicles for people with dystrophy, dialysis and multiplex sclerosis etc;

The social security of people with disabilities is provided through a lot of legal decisions, but we still have to point out that many are not realized due to insufficient information for the users and inconsistent realization of them by the authorized organs and institutions.

Conclusion

For social security of people with disabilities in the Republic of Macedonia numerous international declarations and resolutions and other documents on the rights of these people have been brought.

On their basis and the Constitution of the Republic of Macedonia legal and sub-legal acts have been brought on the people with disabilities' rights in the field of health, education, social protection, social insurance and employment.

But it has to be concluded that these rights are not adequately carried out in practice, and people with disabilities do not sufficiently use these rights anticipated by these acts due to either lack of information or inefficiency of the professional services.

и во регионот базирани врз достигнувањата и перспективите на Советот на Европа, донесена во Скопје, 2003.

5. Декларација за заштита и унапредување на правата на лицата со посебни потреби донесена од Собранието на РМ.
6. Законски и подзаконски права за лицата со инвалидност од областа на социјалната политика. (Сл. весник на РМ бр. 64/2000, бр. 98/2000, бр. 52/2002, бр. 63/2004, бр. 65/2004)